

Pirnat Antal is hangsúlyozta, hogy az irodalom nem csupán a művek, hanem a művek, intézmények, szervezetek, közönség stb. összessége. Maga az irodalmi mű is egyszerre individuális és kollektív alkotás. Az irodalom periodizációja ezért az irodalmi szokások, intézménye, az irodalom szervezethez, strukturájához, társadalmi funkciója, a közönség készülsége stb. szerint is kialakítható. Bármelyik periodizáló megoldást is választjuk, mindig szem előtt kell tartanunk az irodalmi fejlődés autonómiájának relatív voltát és társadalmi feltételezettségét.

Baróti Dezső egyetértett *Sötér Istvánnal* abban, hogy az egyes irodalomtörténeti korszakokat antropológiai megközelítéssel kellene elhatárolnunk egymástól. A periódus alapjául azonban a kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

A vita tanulságait *Vajda György Mihály* foglalta össze. Megállapította, hogy ha egy irodalmi folyamatot be akarunk mutatni, akkor a korszakolás elkerülhetetlen. A korszakolás alapelveit és kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

A vita tanulságait *Vajda György Mihály* foglalta össze. Megállapította, hogy ha egy irodalmi folyamatot be akarunk mutatni, akkor a korszakolás elkerülhetetlen. A korszakolás alapelveit és kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

Összefoglalta: Rigó László

Horvát és cseh Zrínyi-adalékok

A szigeti ostrom négyszázadik évfordulóját nemcsak a magyar, hanem a horvát tudomány is megünnepelte. Az 1966 szeptemberében Pécsen és Szigetvárott rendezett kétnapos tudományos ülésszaknak sajnos nem volt horvát résztvevője, a zágrábi „Forum” 1966. évi 5–6. számában (304–320.) megjelent azonban egy fiatal horvát tudós, *Djuro Novalić* cikke: „Madžarska i hrvatska Zrinijada” (A magyar és a horvát Zrínyiász). A cikk kivonata, illetve vázlata annak a kéziratot doktori értekezésnek, amelyet *Novalić* a zágrábi egyetemhez nyújtott be. Reméljük, előbb-utóbb az egész munka megjelentetésére sor kerül, hiszen olyan problémákról esik szó benne, amelyek mind a régi magyar, mind a régi horvát irodalom kutatóit érdeklik.

Egyelőre meg kell elégednünk a „Forum-ban” közölt vázlat ismertetésével. A szövegből kitűnik, hogy *Novalić* jól tud magyarul és a magyar szakirodalmat is ismeri. Minthogy a „Forum” nem szakfolyóirat, hiányoznak a jegyzetek, legfeljebb zárójeles vagy a szövegbe szőtt utalások akadnak. Ezek azt bizonyítják, hogy a fiatal horvát kutató eredményesen forgatta Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiáját és ismerte Arany János, Greksa Kázmér és Bajza József tanulmányait is. — Greksa egyébként a század elején a zágrábi egyetem magyar irodalom-professzora volt: érthető, hogy működésével az összehasonlító Zrínyi-kutatás hagyományát inaugurálta a horvát fővárosban.

Minthogy szövegét horvát olvasóknak szánta, *Novalić* sok olyan elismétel, ami a magyar irodalomtudományban köztudomású: a XVII. század magyar politikai, társadalmi és irodalmi helyzete, Zrínyi Miklós és Péter élete, a Tasso–Vergilius-párhuzamok. Érdekes az a felfogása (308), hogy Zrínyi Miklós a kuršaneci erdőben „gyanús körülmények közt” (pod zagonetnim okolnostima) halt meg: *Novalić* felveti annak a lehetőségét, hogy orgyilkosság történt — azonban nem a bécsi udvar, hanem a rivális Montecuccoli részéről. Utal a horvát történetírásnak arra a hagyományára is, hogy már az apa, Zrínyi György halálát egy császári tábornok, a híres-hírhedt Wallenstein féltékenysége okozta.

Dolgozatának legérdekesebb részei azok, ahol a Zrínyiásznak és a horvát, illetve délszláv irodalmi hagyománynak kapcsolataival foglalkozik. Ezek a kapcsolatok többrétegek. A dalmát-Karnarutić eposzának és Szigeti Zrínyi Miklós komornyikjának, Ferenc Črnko-nak, illetve a Črnko-féle krónika Budina-féle latin változatának nyomai a „Szigeti veszedelem”-ben eddig is ismeretesek voltak: *Novalić* azonban ellenőrzi és kiegészíti az adatokat. Karnarutić hatását az eddigi véleményeknél jelentősebbnek tartja, s utal arra, hogy egyes „tassoi” elemek is a dalmát költő közvetítésével juthattak el a magyar eposzba. Ugyanakkor Zrínyi Péter, bátyja eposzának horvát átdolgozója, szintén olvasta Karnarutićot, és szövegdolgozásának mind nyelv-versestani, mind tartalmi megoldásaihoz inspirációkat merített belőle.

Számszerű adatokat is közöl: több mint 30 részlet párhuzamos Karnarutić eposza és a Zrínyiász közt, míg Črnko, illetve Budina szövegéből csak 14 motívumot vett át. Ugyanakkor

arra is utal: még lappangania kell valahol annak a horvát krónikának, ahonnan Zrínyi Miklós — saját bevallása szerint — azt a motívumot merítette, hogy a szigeti hős öli meg Szulejmán szultánt. Nagyon érdekesek pedig azok a párhuzamok, amelyeket a „Szigeti veszedelem” és a horvát, sőt szerb és bosnyák népi epika közt mutat ki. (318–319.) Ez a részlet különösen érdekelni fogja a magyar kutatókat.

A Zrínyiász azonban nemcsak kapott a délszláv népek irodalmától, hanem adott is. *Novalić* mindenekelőtt pontos adatokat közöl a magyar és a horvát szöveg eltéréseiről: Péter 137 versszakkal bővítette Miklós szövegét, ugyanakkor 41 magyar versszakot kihagyott, 15 esetben pedig átalakította — mondhatnók: „áthorvátosította” — az eredetit. Amíg Zrínyi Miklósnál egyfajta „magyar–horvát” szemlélet érvényesül, addig Péternél a horvát motívumok hangsúlyozódnak erősebben.

Zrínyi Péter — ez *Novalić* konklúziója — a horvát irodalom közkincsévé tette a Zrínyiászt, és ezzel utat nyitott a barokk-korszak és a XIX. századi „illirizmus” horvát Zrínyikultuszának. Zrínyi Miklós tehát nem „adósa” a horvát irodalmi és népköltészeti hagyománynak, amint a horvát Zrínyi-hagyomány sem „adósa” a hadvezér-költőnek. A magyar és a horvát Zrínyiász inkább azt példázza, milyen termékeny kapcsolat és kölcsönhatás alakulhat ki két szomszédos, földrajzi és kulturális szempontból rokon irodalom között.

1967. március 10-én tartotta a zágrábi egyetem bölcsészeti kara tudományos ülésszakát, ezzel a címmel: „A szigeti ütközet a horvát történelemben, irodalomban és zenében” („Sigetska bitka u hrvatskoj povijesti, književnosti i glazbi”). Az ülésszak egyik előadását, *Josip Pupačić* kétrészes referatúráját Zrínyi Péter életéről és munkásságáról (Zivot i djelo Petra Zrinjskoga) a zágrábi „Kolo” 1967. évi 9. és 10. számában közölte. Az első rész alcíme: „A brebiri Zrínyiek és a Zrínyi–Frangepán-összeesküvés” („Bribirski Zrinjski i Zrinjsko–Frankopanska urota”, 152–165.), a másodiké: „Zrínyi Péter irodalmi művéről” („O književnom djelu Petra Zrinjskoga”. 332–346).

A cikk első része tulajdonképpen Zrínyi Miklós és Péter pályájának ismertetése. *Pupačić* vitatkozik Klaniczaynak azzal a tételével, hogy a De Brebirio-család nem a Šubićoktól származik. A horvát történelmi-társadalmi viszonyok ismeretében utal arra, hogy a Brebirio-család (porodica Bribirskih-Zrinjskih) a Šubić-nemzetsegből (iz plemena Šubića) vált ki. Nincs tehát okunk, hogy a Zrínyi–Šubić-összefüggést tagadjuk.

Ugyanakkor *Pupačić* azt sem tagadja, hogy mind Miklós, mind Péter anyanyelve — anyjuk, Széchy Magdolna nyelve — a magyar volt. Horvátul természetesen mindketten tudtak, sőt Miklós igazi poliglott ember volt. Míg azonban Miklós Csáktornyan elsősorban magyarokkal érintkezett, addig Péter Ozaljban horvát környezetben élt. Ezért lett az egyik testvér magyar, a másik horvát íróvá. Igaz, *Pupačić* hipotézis formájában azt a nézetét is kifejti, hogy talán már Miklós gondolt eposzának horvát átdolgozására. Tomo Matić kiadásában („Petar Zrinjski: Adrijanskoga mora sirena.” Stari pisci hrvatski, 32. Zagreb 1957.) olvasható az úgynevezett „bécsi kézirat”, a Zrínyiász első nyolc énekének horvát változata (299–416.) *Pupačić* formai és nyelvi érvek alapján lehetségesnek tartja, hogy ezt a változatot még Zrínyi Miklós készítette. A kérdést végleg eldönteni azonban nem meri, mert — mint írja — magyar nyelvtudása nagyon gyenge. Érdemesnek tartaná azonban a zágrábi magyar és a bécsi horvát kéziratnak tüzetes összehasonlítását: így talán meg lehetne állapítani, vajon nem Zrínyi Miklós maga fogott bele eposzának horvát tolmácsolásába, s vajon őcse nem az ő intencióit követte?

Zrínyi Péter költői tevékenységének vizsgálatában, illetve a magyar és a horvát Zrínyiász viszonyának elemzésében *Pupačić* lényegében az eddigi kutatásokra támaszkodik: *Novalićra* és a régebbi horvát eredményekre. Sajnos, esztétikai nézetei nem egészen helytállóak. Fejtegetéseiben erősen érezzük a Croce–Haler–Kombol-féle iskola hatását, azét az iskoláét, amely sokszor vakon haladt el az irodalmi barokk sajátosságai, művészi értékei mellett. *Pupačić* is vitatkozik azokkal a magyar, illetve horvát tudósokkal, akik a Zrínyiászban remekművet láttak. Őszerinte viszont a „Szigeti veszedelem” „hibrid mű, az eposz és a verses krónika közt” (hibridno djelo izmedju epa i pjesničke kronike, 343.). Ezt — és néhány más hasonló fogalmazású ítéletet — nyilván mind a magyar mind a horvát irodalom kutatói el fogják utasítani. Mindenestre tudomást kell vennünk *Pupačić* tanulmányáról, nem szabad tagadnunk értékeit, és fel kell használnunk eredményeit. A magyar és a horvát Zrínyi-kutatás együttes munkával még sok új felfedezést tehet, sok értékes meglátást tehet közkinccsé.

Bizonyára a szigeti ostrom évfordulójának köszönhetjük, hogy a dédunoka, — Zrínyi Miklós nagy eposzának néhány részlete egy új cseh barokk-antológiába is belekerült. „*Kěž hoři papel můj. Z poezie evropského baroka*”) „Bárcsak lángolna hamvam. Az európai barokk költészetéből”: ez a kötet címe (Mladá Fronta — Smena — Naše vojsko — Svět Sovětů, Praha 1967, 290 p.).

Václav Černi prágai professzor — a barokk világirodalom egyik legjobb ismerője — állította össze a kötetet és írta utószavát. Nagyon érdekes jellemzését adja a válságokból születő barokk irodalomnak, különféle műfajainak és irányainak. Černi szerint Olaszországban és

Spanyolországban már 1540 körül jelentkeznek barokk stílusjegyek, viszont Közép- és Kelet-Európában még 1740 körül is fellelhetők. A csúcspont kétségtelenül a XVII. század, azonban már a XVI. század spanyol misztikusai, sőt Michelangelo is a barokk kategóriába tartoznak.

Góngora és Calderón, Tasso és Marino, Agrippa d'Aubigné és Corneille, Gryphius és Hoffmannswaldau, Donne és Milton, s a spanyolok, olaszok, angolok, németek, franciák mellett cseh, horvát, lengyel, ukrán, orosz barokk-költők szövegei olvashatók a kötetben, cseh költők műfordításában. Némely fordítás, így a góngorai első *Soledad* tolmácsolása valóban bravúros. Ebben az előkelő társaságban kapott helyett a „Szigeti veszedelem” V. éneke is.

Az eposz V. énekéből a 4–36. versszakok közti részt — a szigeti hős szózatát — fordította csehre *Lúdko Kubišta* (207–209.). Kihagyásokkal élt, s így összesen 16 strófa cseh szövegét olvashatjuk. Sajnos, magyarul nem tud, ezért a Zrínyi Péter-féle horvát szövegét használta, fordítását pedig a „Charvátsko” („Horvátország”) című fejezetbe illesztette. Ez azonban nem valami elfogult szemlélet eredménye, csak abból következik, hogy *Kubišta* nem tud magyarul. A jegyzet (281.) viszont közli, hogy Zrínyi Péter szövege Miklós eposzának szabad átdolgozása s idezi a magyar címet — „Szigeti veszedelem” — is.

Örülünk kell, hogy a Zrínyiász — legalább egy részletében — most már eljutott a cseh olvasóhoz is, ámde örömről még nagyobb lenne, ha a fordítás a magyar eredetihez igazodott volna. Zrínyi Péter szövege ugyanis már kissé bágyadtabb, mint a Miklós-féle eredeti: érthető, hogy az újabb átköltésben számos részlet-szépség elsikkadt. Nincs terünk arra, hogy filológiai elemzést adjunk, inkább csak jelezzük a fordítás tényét és kifejezzük reményünket, hogy egyszer kedvet kap valaki az egész „Szigeti veszedelem” cseh tolmácsolására, Zrínyi Miklós eredeti alapján.

Angyal Endre

Magyar Poesis. Szépirodalmunk a XVII. században. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítása (1968. február 17 — június 31.)

Akik figyelemmel kísérik a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításait, öröndetes jelenségnek lehetnek tanúi. Az elmúlt évek során a múzeum vezetői és munkatársai tiszteletre méltó erőfeszítéssel lerakták az irodalmi muzeológia alapjait, kialakították a tárlatrendezés legcélszerűbb módszereit és ezzel az intézmény határozott profilját. Ennek köszönhető, hogy ez az irodalmi relikviák megőrzése, az irodalom oktatása és népszerűsítése szempontjából egyaránt kulcsfontosságú művelődési központunk mind erőteljesebben fejtheti ki hatását. Fokozott hangsúllyal kell kiemelnünk a középiskolai oktatásban háttérbe szorított régi magyar irodalom ügyének felkarolását.

A Zrínyi és Heltai emlékkiállítás után, *Jenei Ferenc* tudományos főmunkatárs most bonyolultabb feladat megoldására vállalkozott. A „Magyar Poesis” c. kiállítás ugyanis XVII. századi szépirodalmunk keresztmetszetét adja Balassi Bálint halálától a kuruc költészet záró akkordjáig. A rendezés nehézségei nyilvánvalóak: egy bő évszázad szépirodalmi termését úgy kellett kiválogatni, hogy a rendelkezésre álló négyzetmétereken — a múzeum nagytermében, azokban a tárlókban, ahol annak idején Zrínyi és Heltai is helyet kapott — kerek, összefüggő, a korszak kiemelkedő egyéniségeit, kedvenc műfajait, a fejlődés fővonalait és sokrétűségét plasztikusan érzékeltető, hangulatában is megragadó kép fogadja a látogatót. Már előljáróban meg kell állapítanunk: *Jenei Ferenc* a töle megszokott alaposággal és lelkiismeretességgel oldotta meg feladatát.

A Balassi-hagyomány XVII. századi sorsát és irodalomformáló szerepét gazdagon illusztrálják a Balassa-kódexből és más énekeskönyvekből, mindenekelőtt a Vásárhelyi Daloskönyvből bemutatott lapok, valamint Balassi és Rimay Istenes énekeinek XVII. századi kiadásai. Szorosan a Balassi-hagyományhoz kapcsolódik az ún. főúri költők csoportja: Gr. Balassa Bálint, Liszti László, Eszterházy Pál, Koháry István, Zichy Péter. Munkásságuknak a barokk ízlés és stílus elterjedése igen sokat köszönhet. Közülük emelkedik ki a század legnagyobb költője, a kiállítás egyik központi alakja: Zrínyi Miklós, a magyar barokk irodalom legjelentősebb műve, a Szigeti veszedelem alkotója, a magyar nyelvű hadtudományi irodalom megeremeltője. *Jenei* — igen helyesen — Zrínyinél, Rákóczinál és az emlékiratok esetében eredményeket tett és a nem kifejezetten szépirodalmi alkotásokat is programjába vette. Így Zrínyi utolsó éveinek problematikája már a Thököly- és Rákóczi-kor politikai történetének léggörét előlegezi. Szép méltatást és gazdag dokumentációt kapott a magyar olvasóközönség kialakítása szempontjából századának legjelentősebb költőgyénisége, Gyöngyösi István. A sort Rákóczi hatalmas alakja zárja le, mintegy gyújtópontját képezve a kuruc kor irodalom- és művelődéstörténetének. Igen tanulságosak és megragadóak a barokk színjátszást, könyvku-